

В. В. Калацэй

кандыдат культуралогіі

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў

ЭКАЛАГІЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ КУЛЬТУРЫ І КАРАНЁВЫ СВЕТАПОГЛЯД ЭТНАСУ

Гістарычны вопыт народаў Азіі і Еўропы, які найбольш стабільна існуе ў часе і прасторы, сведчыць, што сукупнасць народных святаў і будзённага побыту руральных (вясковых) асяродкаў — традыцыйны лад жыцця (толькі не мёртвая яго форма, а пластычная мадэль-аснова, прыдатная для неаадаптацый) — гарантыя *суіснавання этнасу і яго ландшафту у стане дынамічнай раўнавагі* (гамеастаза па сусветнаведомаму этнолагу Льву Гумілёву). Яго формы актуальныя і перспектыўныя, пакуль праз мадэлі святочных і будзённых паводзін-выкладаецца (экспліцыруецца) мадэль свету традыцыі — сістэма каранёвага светапогляду прадстаўнікоў этнасу [6, с. 161—163]. Чым бліжэй гэтая сістэма светапогляду да прыроды чалавека, яго біясцыяльных пачаткаў, тым больш устойліва асоба «ўпісана» ў свет-рэчаіснасць, а супольнасць «этнаэкалагічна» існуе ва ўласным «матчыным» ландшафце.

На што варта звярнуць увагу ва ўласным «спосабе ўпісання ў свет» этнасу, які мусіць мінуць мяжу міленіуму, пазбавіцца шкоднага ў XXI ст., але «з бруднай вадой неахайна не выплеснуць дзіця»: не прыдбаць сабе ў будучым калапс жыццяздзейнасці — становішча набітага звыклай і новай інфармацыяй камп'ютэра, у якім знішчаны сістэмныя файлы? Што невынішчальна з светапогляду асобы і жывіць яе біяэнергетычны рэзерв (а глабальна — мацуе самааднаўленне этнасу і яго жыццёвы баланс з ландшафтам) стагоддзямі? Даследаванні навукоўцаў (ад тэолагаў і філосафаў да лінгвістаў і прыродазнаўцаў, такіх як дацкі фізік, лаўрэат Нобелеўскай прэміі Нільс Бор — аўтар канцэпцыі «прынцыпу дадатковасці» ў навуцы, які ўводзіць у метадалогію папраўку на незалежныя ад даследчыкаў і матэматычных вылічэнняў заканамернасці існавання сусвету) сведчаць: адлюстраванне неўміручай «солі жыццяздольнасці» — не ў лагічных канструкцыях-тлумачэннях светопарадку, а ў каранёва-генетычным, напалову інтуітыўным светаўспрыманні, вольным ад штучных догмаў: і рэлігійных (згодна філосафу-традыцыяналісту Рэне Генону, рэлігія — толькі мёртвая абалонка традыцыі, спроба захаваць яе форму, калі змест захаваць ужо немагчыма) і навуковых (навука прызнае сваю нетатальнасць у тлумачэнні свету — таму з'явіўся «прынцып дадатковасці» — прызнанне звышсразумелага складальніка светабудовы). Абедазве формы светасузірання павінны мець месца, але не касцянец [1]. Рэшткі ж каранёвага светапогляду даволі паспяхова «жывуць» і трансляюцца ў міфах. Вядома, што на мяжы XX і XXI стст. навукоўцы-гуманітарны трывала пазбавілі слова 'міф' значэння «бессэнсоўная небыліца». Апельваць тут можна і да прац сусветнапрызнаных гісторыкаў (Фернан Бро-

дэль), псіхалагаў (Зігмунд Фрэйд, Карл Густаў Юнг), энцыклапедычна адукаваных філосафаў і культуралагаў (Мірча Эліядэ, Клод Леві-Строс) і інш. Ужо тое, што хто толькі не вывучаў міфы (і філосафы з гісторыкамі, і мовазнаўцы з псіхалагамі), — сведчанне і інтэлектуальнай, і біялагічнай (нейрафізіялагічнай — знітаванай з заканамернасцямі працы мозга чалавека) прыроды міфаў. Універсальную структуру міфаў у галіне структурнай лінгвістыкі прапануюць даследчыкі так званай маскоўскай школы Вячаслаў Іваноў і Уладзімір Тапароў.

Табліца 1

Універсальная структура міфаў

Міфы народаў свету							
вельмі старажытныя	цэнтральная група			асаблівае месца			
саярныя, лунарныя, астральныя	камаганічныя	антрапаганічныя	тэаганічныя	эсхаталагічныя	міфы пра культурных герояў		каляндарныя
					пра татэмных продкаў	міфы пра блізнят	

Этыялагічныя тэксты з такой сутнасцю ёсць у беларусаў, але часам яна «пахавана» пад няўдалымі класіфікацыямі, няўдалымі жанравымі падзеламі даследчыкаў фальклору і пад сацыякультурнымі «табу». Дэкадаванне традыцыі (высвятленне сувязі міфаў — каранёвага светапогляду — з біяэнергетычным рэзервам этнасу) — пошук яе глыбінных сэнсаў — дастаткова складаная інтэлектуальная аперацыя. Аднак пры любых асабістых дадзеных і інфармацыйных рэсурсах інтэлектуалам урбаністычных асяродкаў тут звычайна бракуе *інтуіцыі і, асабліва, ініцыяцыі традыцыйнай культуры*.

Шлях для жадаючых «адчуць» традыцыю і далучыцца да яе — удзел у рытуальных практыках. На Беларусі, якая захавала аўтэнтчныя суполкі выканаўцаў народных свят-рытуалаў, гэта магчыма. Навукоўцы вызначылі асобны (чацвёрты пасля трох асноўных: актыўнасць, «хуткі» і «павольны» сны) стан галаўнога мозга («малітоўная» актыўнасць), у якім ён «працуе», калі чалавек знаходзіцца ў малітве, медытацыі, экстатычным прасвятленні рытуалу. У гэтым стане кара галаўнога мозга нібыта выключана, але ўспрыняцце інфармацыі чалавекам ідзе абмянаючы працэс мыслення і крытычнага аналізу. Гэты стан неабходны нам гэтак жа, як і астатнія. Калі ён адсутнічае ў жыцці асобы, парушаецца гармонія ў арганізме і пачынаюцца хваробы. У час актыўнасці кара галаўнога мозга дарослага чалавека генеруе альфа- і бэта-рытмы біятокаў з частатой ад 8 да 30 Герц. Пры «малітоўнай» актыўнасці біятокі запавольваюцца да

частаты 3 Герц. Такія запаволеныя рытмы назіраюцца толькі ў немаўлят да 3-4 месяцаў. Прафесар Санкт-Пецярбургскага псіханеўралогічнага НДІ імя Бехцерава Валерый Слезін лічыць, што у такім стане «свядомасць пачынае існаваць па-за целам», а сам стан — дзейсная прафілактыка псіханеўралогічных паталогій [4, с. 77]. Эмацыянальная еднасць выканаўцаў рытуалу пашырае іх свядомасць, мацуе адчуванне псіхафізічнага задавальнення і абароненасці асобы, ладзіць энергетычны абмен з супольнасцю і прыродай; і мы разумеем тое, што не здольны запісаць, бо не маем слоў для абазначэння гэтага. Сувязь жа міфа з рытуалам — асабліва рэльефна — у календары, і нашы даследчыкі «намацваюць» гэтую сувязь. Народны каляндар беларусаў мае жорсткую часовую арганізацыю, аснова якой — астральнасць (даты святаў «Сонечнага крыжа» суаднесены з лунным цыклам). На астральнасці «завязана» прыродная біяэнергетыка, якая моцна ўплывае не толькі на штогадовы вегетацыйны цыкл-жыццё раслін (дагэтуль яго плады — асноўная крыніца харчавання людзей ва ўсім свеце), але і на псіхічны стан чалавека. Як лічаць даследчыкі, народныя святы Еўропы — **міфарытуалы**: маніфестацыі светапогляду праз **сімвалічныя** (з выкарыстаннем невербальных семіясістэм) **апаведы найважнейшых этыялагічных тэкстаў (міфаў)**, якія тлумачаць паходжанне з'яў прыроды і культуры.

Таму святы традыцыйнага календара — гэта **сімвалы**, з дапамогай якіх раскрываецца **сэнс** тэксту пра цыклічную прыроду сусвету. Гэта заведзена ў антыэнтрапічных (каб сусвет перыядычна «касмалагізаваўся», ратаваўся ад энтрапіі) і кансэрватыўных (каб чалавечыя суполкі ўтрымлівалі сувязь — і біяэнергетыка я ў тым ліку, — якія яднаюць людзей у этнас) мэтах. «Ключ», які дэшыфруе сімваліку святочных рытуалаў, — **код** — міфы. Яны, пры прыкладанні свайго зместу да назіраемых (экзатэрычных, экспліцытных) рытуальных дзеянняў-сімвалаў, тлумачаць схаваны (эзатэрычны, імпліцытны) сэнс асноўных рытуалаў традыцыі.

Табліца 2

Схема дэкадавання традыцыі

Сімвал (фрэймы камунікацыйных актаў традыцыі)	+ Код (міф –этыялагічны тэкст)	= Сэнс мэтататэксту традыцыі (МС этнакультуры)
рытуал: яго вербальная, пластычная ці музычная частка- ўвасабленне	апаведы пра паходжанне з'яў прыроды і культуры	інфармацыя пра цыклічнасць з'яў свету- еднасці, падпарадкаваных этапам касмалагічнага сцэнару

Калі суаднесці структуру міфаў беларусаў з фрэймамі (з мадэлямі [3]) іх сезонных святаў, арганізаваных вакол сістэмы «Сонечнага крыжа», наш каляндар (як адна з семіясістэм традыцыі [5]) набывае сэнс

тэксту-апаведу пра арыгінальную, цыклічную па характары мадэль свету. Калі абмінуць доўгія тлумачэнні, то ў якасці знакаў-сімвалаў, прыстасаваных для перадачы інфармацыі пра мадэль свету беларускай традыцыі (якая занатавана ў культуры нашых руральных асяродкаў), для яе выкладання (эксплікацыі), лагічна разглядаць розныя элементы міфарытуалаў свят «Сонечнага крыжа». Пад святамі «Сонечнага крыжа» (у дачыненні да беларускай традыцыі дэфініцыя ўжываецца з 1998 года [2, с. 6–13]) звычайна маюць на ўвазе святы двух сонцаваротаў і двух раўнадзенстваў.

Табліца 3

Эзатэрычная сімволіка беларускага календара

Экспліцытныя мадэлі — фрэймы святаў	імпліцытныя складальнікі светасузірэння (змешчаныя ў адпаведных рытуалах) з матывамі:
Благавешчанне, Вялікдзень	мадэлявання касмаганічнасці (з'яўлення сусвету)
Купалле	мадэлявання антрапаганічнасці (з'яўлення чалавека)
Багач, Узвіжанне, Дзяды	ушанавання татэмаў продкаў і хтанічнага свету
Каляды	мадэлявання эсхаталогіі (знікнення сусвету)

Апроч фрэймаў міфарытуалаў, фрагменты мэтатэксту культуры (яе МС) могуць быць экспліцыраваны (выкладзены для ўспрымання, распаведзены) ў традыцыі праз іншыя сяміясістэмы: сімволіку вырабаў ДПМ (выявы будовы сусвету на шаманскіх бубнах), арнаментальныя матывы (сімвалічная выява «сусветнага дрэва» ў ткацтве), танец (у карагодах «па сонцу» — супраць гадзіннікавай стрэлкі), традыцыйныя спевы (розныя прыёмы інтанавання, прымеркаваныя да сезоннасці) і г. д. Кодам, які перакладае інфармацыю пра «аптымальны спосаб упісання ў свет» (традыцыю), які нам перадалі ў спадчыну, у кожнай з сяміясістэм будуць міфы.

Калі ўлічыць сацыяльныя праблемы еўрапейцаў апошняга часу (дэмаграфічныя, экалагічныя, культурныя, этнаэкалагічныя), **беларусам** напачатку міленіуму проста **неабходна актуалізаваць** — кожнай асобе частцы этнасу і этнасу цалкам як сацыякультурнай адзінцы міжнароднай супольнасці — **уласнае месца ў ландшафце і свеце**. Педагогам, дзеячам культуры і адміністратарам настаў час усвядоміць, што гэта магчыма **праз захаванне этнаэкалагічнага светасузірэння** і адпрацаваных (гуманістычна, этнапедагагічна, эстэтычна) стагоддзямі **яго форм-маніфестацый**, у якіх адначасова можна прывіць міфарытуалы — **святы народнага календара** (эксплікацыі каранёвага светапогляду этнасу). Вядома, што тут не абыйсціся без забеспячэння трансляцыі (абавязкова ў

форме пераймання ад носьбітаў аўтэнтчнага фальклору, якія тут паўстаюць як аўтары «ініцыяцыі» традыцый) комплексу з'яў, непадзельна з імі знітаваных: традыцыйных спеваў, танцаў, народнага ДПМ. Для такой актуалізацыі патрабуецца працяглы шлях, прыступкі якога:

- а) наданне галоўным народным святам статусу дзяржаўных;
- б) увядзенне этнапедагагічных практык у стандарты сучасных адукацыі і выхавання ад дзіцячага садка да ВНУ;
- в) юрыдычная абарона з'яў традыцыйнай культуры ад розных форм культурнага вандалізму (стылізацый, падробак, бескантрольнай камерцыялізацыі).

На жаль, інакш большасць з праблем этнаэкалогіі для беларусаў будзе невырашальна.

Літаратура

1. *Генон, Р.* Очерки о традиции и метафизике / Р. Генон; пер. с фр. В. Быстрова. — СПб.: Азбука, 2000.
2. *Калацэй, В.* «Сонечны крыж» і вытокі каляндарнай абраднасці беларусаў / В. Калацэй // Вясна на Беларусі: рэпертуарны зборнік / пад рэд. Г. Сімончык. — Мінск: НЦТДІМ, 1998.
3. *Клюев, Е.* Речевая коммуникация: учеб. пособие для университетов и вузов / Е. Клюев. — М.: ПРИОР, 1998.
4. *Кузина, С.* Клуб любознательных / С. Кузина // Комсомольская правда в Беларуси. — 2005. — № 162.
5. *Элиаде, М.* Священное и мирское / М. Элиаде; пер. с фр. Н. Гарбовского. — М.: Изд-во МГУ, 1994.
6. *Топоров, В.* Модель мира / В. Топоров // Мифы народов мира: энцикл.: в 2 т. / гл. ред. С. Токарев. — М.: Советская Энциклопедия, 1987. — Т. 2.

А. О. Короткевич

Белорусский государственный университет культуры и искусств

НАРОДНЫЕ ДУХОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ БЕЛАРУСОВ КАК КОМПОНЕНТ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

Исследуя проблему развития художественной культуры, многие культурологи внесли свой вклад в разработку теоретических положений, особенности ее функционирования. Анализ специальной литературы показал, что, несмотря на богатую историю развития народного духового инструментария Беларуси и его значимости в национальной художественной культуре, эти инструменты не стали объектом исследования культурологов, тем не менее, народные духовые инструменты являются составными компонентами национальной художественной культуры Беларуси. Этот факт и стал объектом наших исследований. Отметим, что в последние десятилетия активизировалась работа по изготовлению музыкальных инструментов. Кроме этого, появилась возможность получения